

TÜRK EDEBİYATI DERSLERİNDE ELEŞTİREL DÜŞÜNME EĞİTİMİ

Mehmet KURUDAYIOĞLU*

Gamze ÇELİK**

Öz

Değişen dünyamızda yeniliklere açık olmak ve farklı düşünerek gelişimi sağlamak büyük önem taşımaktadır. Çağdaş bir eğitim, modern eğitim-öğretim programlarının okullarda uygulanmaya başlanmasıyla gerçekleşecektir. Eleştirel düşünme öğrencilerin daha çağdaş ve akılcı düşüncelerini sağlayan ve her bireyin kazanması gereken bir beceridir.

Daha etkili ve çağdaş bir eğitimin gerçekleştirilmesi için ülkemizde ve dünyada eğitim konusunda çalışmalar ve araştırmalar yapılmaktadır. Bilgi çağında eğitime yapılan yatırımlar artmalı ve yenilikçi bir eğitim sistemi oluşturulmalıdır. Ülkemizde 2005 yılında uygulanmaya başlanan Türk Edebiyatı Programı ezbersiz eğitimin sağlanması ve öğrenci merkezli eğitime yönelmeyi sağlaması açısından olumlu bir gelişmedir. Yeni programda eleştirel düşünme becerisine yönelik etkinlikler de yer almaktadır. Eleştirel düşünme, üzerinde önemle durulması gereken bir konudur.

Bu araştırmada; Türk Edebiyatı derslerinin eleştirel düşünme açısından değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bunun için literatür taraması yapılmıştır. Türk Edebiyatı derslerinin eleştirel düşünmenin kazandırılmasındaki rolü tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk Edebiyatı, Eleştirel Düşünme, Eğitim

Critical Thinking Education in Turkish Literature Courses

Abstract

An open mind and evolutionary thinking carry weight in our changing world. Modern education will be realized by putting modern curriculum into practice. Critical thinking, which provides students modern and reasonable strategies, is the skill that every person needs to gain.

Many studies and research have been done to promote real the effective and modern education. Investments in education should be increased and the innovative education system should be created in this information age. Turkish Literature curriculum which has been used since 2005 is the favorable development to provide non-memorizer education and directivity to student-centred education. Activities for critical thinking ability are also placed in the new curriculum, and critical thinking is the subject that everybody should emphasize.

Evaluating Turkish Literature lessons according to critical thinking is the aim of this study. Comprehensive literature survey was done for this. The role of Turkish Literature lessons to bring critical thinking is this study's argument.

Keywords: Turkish Literature, Critical Thinking, Education

*Yrd. Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Fakültesi. (mkurudayi@hotmail.com)

**Araştırma Görevlisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Fakültesi. (gamzeczelik@comu.edu.tr)

I. GİRİŞ

Bilginin önemi gün geçtikçe artmaktadır. Çoğu düşünürün göre yeni bir çağa girilmektedir. Bu çağ bilgi çağıdır. Önümüzdeki dönemde bireyin, kurumun veya toplumun başarısı, bilgiyi üretme ve kullanma etkinliğine ve becerisine dayalı olacaktır. Bu durumun etkileri günlük yaşamda da hissedilmektedir. İletişim teknolojisindeki gelişmelere paralel olarak bilgi daha hızlı yayılmakta; bireysel, kurumsal ve toplumsal yaşamımızı değiştirmekte ve yönlendirmektedir (Yıldırım, 2003: 4-5).

Günümüz şartlarında iyi bir meslek sahibi olabilmek, iş yaşamında başarılı olabilmek doğru kararlar verebilen, yaratıcı olan, kendine güvenen bir kişi olmaya bağlıdır. Gençler düşüncelerini rahatça dile getirebilmeli, yeni fikirler üretebilmeli ve farklı görüşlere açık olabilmelidir. Bunu sağlayacak olan eğitimidir. Öğrenciler okulda öğrendiklerini günlük hayatta kullandıkları takdirde başarılı bir eğitim gerçekleştirmiş olacaktır.

Öğrencilere düşünme becerilerini kazandırmak, öğrenme-öğretme sürecinin özünü oluşturmaktır. Düşünme sayesinde bilincimiz kontrol edilebilmektedir. Düşünmeyi öğrenmek demek, anlamlı öğrenmenin gerçekleşmesini sağlamak demektir. Düşünme sayesinde parça parça olarak kazanılan bilgiler bir bütün haline getirilmektedir. Düşünme, mevcut bilgilerden yola çıkarak başka bilgilere ulaşmak olarak da tanımlanmaktadır. Düşünme, bireylerin kişisel gözlem, deneyim ve duyularla ulaştıkları, bilgileri kavramsallaştırmaları, analiz etmeleri, değerlendirmeleri ve farklı durumlara uygulamaları için gerçekleştirdikleri zihinsel bir etkinlik olarak da tanımlanmaktadır (Saban, 2004:159).

Öğretmenlerin bu noktadaki görevi öğrencilerin düşünebilme yeteneklerini kullanmalarına uygun ortamlar yaratarak yardımcı olmaktır. Öğrencilerde yanlış fikirler, olumsuz davranışlar görülebilmektedir. Bu tür durumlarda öğretmenler gerektiği şekilde öğrencilere rehberlik yapmalı, hata yaparak öğrenildiğini asla unutmamalıdır. Yapıcı tartışma ortamlarında fikirler çarpışmakta ve doğrulara ulaşılmaktadır. Bunun yanında eleştirel düşünme becerisini kullanabilen genç beyinler olaylara daha farklı boyutlardan bakabilmeyi de başaracaklardır. Tarihteki büyük yenilik ve buluşlar doğadan veya mevcut benzerlerinden esinlenerek geliştirilmekte ve yeni buluşlara imkân sağlamaktadır. Bazı bilgilerin eski bilgileri farklı biçimlerde bir araya getirmekten ibaret olduğu bilinen bir gerçektir. Derinlemesine bir inceleme bizi tanıdık bilgilere ulaştıracaktır. Aslında bunu yapmamıza bile gerek yoktur. Herhangi bir bilgiyle doğmadığımız, birikimlerimizi bu dünyanın sahip oldukları üzerine kurduğumuz ve onları geliştirerek yeni bilgilere ulaşabildiğimiz bilinmektedir (Yıldırım, 2003: 21).

Öğrenme, psikologlar tarafından çeşitli biçimlerde tanımlanmıştır. Bu tanımlarda, anlatım yönünden bazı ayrılıklar görülmekte ise de hepsinin söylemek istediği aslında birbirine çok yakındır. Amerikalı psikolog Gates, “Öğrenme, yaşantılar aracılığıyla davranışların değiştirilmesidir.” demiştir. Günümüzde psikologlar, daha ayrıntılı bir tanıma gitmişlerdir. Bunlardan birisi şudur: Herkesin çevresi farklıdır. Değişik çevrede, değişik yeti ve yetenekte olanlarda, öğrenmenin niteliği veya kalitesi de değişik olacaktır. Bazı psikologlarca benimsenen bu görüşe

göre, insan, yaşamının ilk üç yılında, sonradan öğrendiklerinden daha çok öğrenmektedir. Bu sözde büyük bir gerçek payı bulunmaktadır. İnsanın öğrenme yetisi çocukluk döneminde daha fazladır. Bu durum, aile eğitiminin önemini belirtir. Bununla beraber, okul, ailenin çocuğa kazandırdıklarını denetlemek, yanlışsa düzeltmek ve onu istenen yönde geliştirmek ödevindedir. Bu da bilinçli, düzenli yahut yöntemli eğitim ve öğretim etkinlikleriyle mümkündür (Binbaşıoğlu, 1976:1-5).

Son yıllarda eğitim bilimlerinde yapılan çalışmalar, hem öğretmenler adına hem de öğrenciler adına sevindirici gelişmeler yaşanmasını sağlamıştır. Daha önceki zamanlarda sadece zeki öğrencilerin başarılı olabileceğine dair bir inanç söz konusuyken, artık her bireyin farklı zekâ alanlarında başarılı olabileceği bilinmektedir. Öğretmenlerin kendilerini geliştirmelerinin önemi de gözden kaçırılmaması gereken bir gerçektir. Yeni öğretim teknikleri kullanılarak yaşayarak öğrenmenin sağlanması gerekmektedir. Ezberci eğitimin yerini yaparak yaşayarak öğrenme, yaratıcılık ve eleştirel düşünme almıştır.

II. ELEŞTİREL DÜŞÜNME VE ELEŞTİREL DÜŞÜNME EĞİTİMİ

Modern ve çağdaş dünyanın ihtiyaçları günümüz bireylerinin düşünme becerilerine sahip olmalarını bir zorunluluk haline getirmiştir. Öğretimde bilgi alıp verme yerine, düşünmeyi öğrenme daha fazla önem kazanmaktadır. Modern okullarda düşünen, eleştiren, üreten, bilgiye ulaşma yollarını bilen bireyler yetiştirilmeye çalışılmakta, öğrencilere düşünme becerilerini kazandırmaya yönelik eğitim programları hazırlanmaktadır.

Presseisen (1985'ten aktaran Seferoğlu ve Akbıyık, 2006:193-195) düşünme becerilerini “temel işlemler, problem çözme, karar verme, eleştirel düşünme ve yaratıcı düşünme” olmak üzere aşamalı bir şekilde ele almaktadır. Temel işlemler neden sonuç ilişkilerini belirleme, benzetmeleri belirleme, sınıflandırma ve nitelikleri belirleme şeklinde ele alınmaktadır. Eleştirel düşünme becerileri kısaca; ifadeleri çözümlenme, ifade edilmemiş düşüncelerin farkına varma, önyargıların farkına varma, düşüncelerin farklı ifade edilişlerini arama olarak tanımlanmaktadır.

Eleştirel düşünme öğrencilerin daha önceden bildiklerini uygulamaya koymasını ve kendi düşüncelerine değer biçerek ön öğrenmeleri yenilemesidir. Gerçekçi tarafsız bir dünya görüşü için gerekli olan zihinsel beceriler ve karmaşık görüşlerin öğrenilmesindeki bireysel farklılıklar ve sorunların çözümündeki farklı görüşler, eğitim programlarının temel hedeflerinden birinin eleştirel düşünme olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Eleştirel düşünme eğitim ve öğretim sisteminin merkezinde yer almalıdır (Şahinel, 2002: 40-41).

Eleştirel düşünme eğitim programlarında olması gereken bir konudur. Ancak üzerinde önemle durulmaya yeni yeni başlandığını görmekteyiz. Bugüne kadar öğretmen merkezli bir eğitim sistemini benimsemiş olan toplumumuz artık gençlerin sesinin yükselmesi gerektiğinin farkına varmıştır. Düşünmeden, üretmeden ve yeniliklere açık olmadan yaşayan bir gençlik daha aydınlık yarınların oluşmasını sağlayamayacaktır.

Günümüze gelene dek eleştirel düşünme konusunda gerek bu becerinin tanımının yapılması gerekse boyutlarının incelenmesi konusunda çeşitli araştırma ve

incelemeler yapılmıştır. Bunlardan birisi de eleştirel düşünmenin disiplinler arası bir tanımının yapılabilmesi için 1990 yılında Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada'dan 46 kuramcının eleştirel düşünme üzerinde çalışmaya davet edildiği bir araştırmadır (Branch 2000'den aktaran: Akbıyık, 2002:9).

Çalışmaların sonucunda eleştirel düşünme; “bireyin ne yapacağına ve neye inanacağına karar vermesi için çözümleyici, değerlendirmeye yönelik bilinçli olarak yargılarda bulunması ve bu yargıları ifade etmesi” biçiminde tanımlanmıştır (Evancho 2000'den aktaran: Akbıyık, 2002:9).

Eleştirel düşünmeyi açıklamak için yapılan tanımların birbirleriyle ortak yönleri olduğu bilinmektedir. Ancak birbirlerinden ayrılan yönleri de vardır. Tanımların çokluğu eleştirel düşünme konusunda bir karmaşıklık yaratmıştır. İşte bu karışıklığı gidermek amacıyla Amerikan Felsefe Birliği, Kolej Öncesi Komitesi aracılığıyla bir katalizör rolü üstlenerek, Peter A. Facione başkanlığında 1987 yılı aralık ayında eleştirel düşünmenin ve eleştirel düşünme değerlendirmesinin geçerli durumunu araştırmayı amaçlamıştır. Peter A. Facione eleştirel düşünme alanında önemli bir yazar ve felsefecidir. Delphi Projesi adı verilen bu çalışmaya katılanlardan %52'si felsefe, % 22'si eğitim, %20'si sosyal bilimler, %6'sı da fizik bilimleri uzmanıydı (Demir, 2006:157).

Delphi Raporuna göre; eleştirel düşünme, araştırmanın gerekli bir aracıdır. Eleştirel düşünme, kişinin bireysel ve yurttaşlık hayatı içerisinde güçlü bir kaynaktır. Eğitimde özgür bırakılan bir güçtür. Yaygın ve kendini düzelten bir insan fenomenidir (Facione 1990'dan aktaran: Demir, 2006:157-158).

1988 yılında Amerika Birleşik Devletleri Hemşire Okulları Birliği (AACN) eleştirel düşünmenin karar vermeyle ilgili çok boyutlu bir sürecin parçası olduğunu vurgulamıştır. Bu kuruma göre eleştirel düşünme; sorgulamayı, çözümlenmeyi, sentez yapmayı, yorumlamayı, çıkarımda bulunmayı, tümevarım ve tümdengelim kullanarak yargıda bulunmayı, sezgiyi, uygulamayı ve yaratıcılığı içermektedir (Akbıyık, 2002: 9).

Pithers ve Soden (2000:237-249)'ın yapmış olduğu araştırmanın amacı; eleştirel düşünme konusunda yapılan araştırmaları bir bütün olarak incelemek ve bir araya getirmektir. Tüm eğitim kurumlarındaki öğretmen ve öğrencilerin eleştirel düşünme yeteneklerini nasıl geliştirebilecekleri tartışılmıştır. Ulusal hükümetlerin, şirketlerin ve eğitim sektörlerinin tümünde iyi düşünebilen, kişisel özelliklerini geliştiren bireylerin öneminin her geçen gün arttığına dikkat çekilmiştir. Bu makale sadece öğrencilerin değil, öğretmenlerin de eleştirel düşünme yeteneklerine sahip olmaları gerektiğini kanıtlamaktadır.

McKendree, Small ve Stenning (2002:57-66)'in yapmış oldukları çalışmada öncelikle eleştirel düşünme hakkında teorik bilgiler verilmiştir. Son yıllarda öğretim programları oluşturulurken, düşünme yeteneklerinin geliştirilmesi de hedefler arasındadır. Bu çalışmada araştırmacılar, teori ve uygulama arasında köprü kurmaya çalışmışlardır. Bilişsel eğitime hangi modeller eklenebilir ve öğrenilen bilgiler diğer öğrenilmiş olan bilgilere nasıl transfer edilebilir sorularına cevap aranmıştır. İletişimin önemine dikkat çekilmiştir. Ayrıca sosyal olmak ve öğrencilerin eleştirel düşünme yeteneklerini geliştirmeleri konusunda yapılan rehberlikte karşılaşılan sorunlar üzerinde durulmuştur.

Eleştirel düşünme becerilerinin ne olduğu konusunda çalışmalar yapan Halpern'e (1996) göre eleştirel düşünmenin belirleyici özellikleri şöyle sıralanabilir:

1- *Sonuç çıkarma*: Geçerli sonuçlar elde edebilmek için doğru kabul edilen durumların, olayların ya da olguların incelenerek akıl süzgecinden geçirilmesidir. Eğer elde edilen sonuç, mantıksal çıkarımları izliyorsa o zaman geçerli kabul edilir.

2- *Analiz etme*: Sunulan nedenlere dayanarak ulaşılan sonuçların doğruluğunun çözümlenmesi çabasıdır. Bunun için de, nedenlerin kabul edilebilir ve tutarlı olması, sonuca destek sağlaması ve eksik bileşenlerin (örn. varsayımlar, tartışmalar, sınırlılıklar vb.) göz önüne alınması gereklidir.

3- *Hipotezleri test etme*: Düşüncelerimizin ya da inançlarımızın doğru olup olmadığına ilişkin ortaya atılan hipotezlerin çeşitli gözlemlere dayanarak doğruluğunun sınanmasıdır.

4- *Olasılıkları görme*: Olasılık, belli bir çıktının (ki bu başarı olarak kabul edilebilir) oluşumunun olası çıktıların (bütün çıktılar benzer olduğunda) sayısına bölünmesidir. Olasılıkları görme ise, herhangi bir sorunun nedenlerine ve çözümüne ilişkin olası durumları tespit edebilmelidir.

5- *Karar verme*: Belli bir sorun karşısında oluşturulabilecek bir dizi seçenek ile başlayan aktif bir süreçtir.

6- *Sorun çözme*: Bir sorunun tanımlanması başlayan ve çözüme doğru ulaşmayı sağlayan tüm seçenekleri içine alan bir süreçtir.

7- *Yaratıcı düşünme*: Özgün ve kullanışlı olan bir şey üretme eylemidir (Halpern 1996'dan aktaran: Kürüm, 2002: 27-28).

Gelder (2005) tarafından gerçekleştirilen araştırmada; altı farklı dersle öğretmenlerin eleştirel düşünme yeteneklerini geliştirilebilecekleri anlatılmaktadır. Bu dersler, eleştirel düşünme konusunda uzmanlık, eleştirel düşünme yeteneğini geliştiren alıştırmalar, yeteneklerin transferi için çalışmalar, yeteneklerde ilerlemek için bazı teorik bilgiler, yeteneklerde ilerlemede tartışma ve öğrencilerde bu becerileri koruma bilinci kazandırabilmedir.

Bu çalışmada özellikle eleştirel düşünme yeteneğinin kazanılmamış olmasından kaynaklanan eksikliklerin giderilmesi gerektiği savunulmaktadır. Gelder (2005) altı kısa dersle eleştirel düşünme yeteneğinin kazandırılabilirliğini düşünmektedir. Ancak bu derslerin yeterli olmayacağını, diğer bilişsel stratejilerle de desteklenmesi gerektiğini belirtmektedir.

Boghossian (2006:42-60)'ın yaptığı araştırma, Sokratik düşünme yöntemini eğitim ve eleştirel düşünme açısından incelemektedir. Bu incelemeden sonra, eleştirel düşünmeyi açıklamakta ve tanımlamaktadır. Bu makale, Sokratik düşüncenin haphane eğitimi boyutunu ele almıştır. Araştırmacının düşüncelerine göre; Sokratik metot eğitim programlarına dahil olmalıdır. Eğitimciler, mahkûmların eleştirel düşünme yeteneklerini geliştirmek için günlük derslerinde Sokratik metodu uygulamalıdır.

Grosser ve Lombard (2008:1364-1375) yapmış oldukları araştırmada eleştirel düşünme üzerinde kültürel çevrenin bir etkisinin olmadığı; eleştirel düşünme becerilerinin öğretilerilebileceği ve geliştirilebileceği sonucuna ulaşmışlardır.

Cherubini (2009:228-234) tarafından yapılan araştırmanın amacı; üniversite öğrencilerinin eleştirel düşünme yeteneğini etkileyen faktörleri incelemek, bu yeteneğin onlara eğitimle nasıl kazandırılabilirliğini araştırmaktır. Çalışma sonucunda elde edilen veriler toplanmış ve analiz edilmiştir. Toplanan verilerden tümevarım yöntemiyle üç kategori belirlenmiştir. Bunlar; katılımcıların kendine güven duygusunun gelişmesi, öğrencilerin sosyal uyumu bireysel çıkarlarından üstün tutma önceliği ve katılımcıların kalıplaşmış düşünceleriyle mücadele etme isteğidir.

Eğitim ve öğretimin değişik kademelerine yönelik dünya ve Türkiye'de pek çok araştırma yapılmasına rağmen (Munzur 1999, Öner 1999, Pithers ve Soden 2000, Akbıyık 2002, Kürüm 2002, McKendree, Small ve Stenning 2002, Cengiz 2004, Aral 2005, Gelder 2005, Güzel 2005, Kaloç 2005, Yıldırım 2005, Alkaya 2006, Aybek 2006, Boghossian 2006, Demir 2006, Karadeniz 2006, Akar 2007, Akar 2007, Çekiç 2007, Gülveren 2007, Özcan 2007, Koç 2007, Kurnaz 2007, Küçük 2007, Birinci 2008, Grosser ve Lombard 2008, Yağcı 2008, Zayıf 2008, Cherubini 2009) doğrudan Türk Dili ve Edebiyatı öğretiminde eleştirel düşünme becerilerine yönelik bir çalışma bulunmamaktadır.

Eleştirel düşünme bireyi yaratıcılığa yönlendirecektir. Yaratıcı fikirler ise çağdaş yaşamın gelişmesinde önemli bir etkidir. Her birey değerlidir ve bireylerin düşüncelerini özgürce açıklamasına fırsat verilmelidir. Elbette aynı konuda farklı görüşler ortaya çıkacaktır. Önemli olan insanların birbirlerinin düşüncesine saygı duyabilmesi ve bir düşünceye yanlış olsa dahi bağlılığı sürdürmekten vazgeçme başarısını gösterebilmesidir.

Munzur'a (1999) göre; "Eleştirel düşünme eğitimi, çocuk ve gençleri mutlu, üretken, özgür, çağdaş, sorunlarıyla baş edebilen bir yaşama hazırlamaktadır. Bu yaşam yeni kuşağın, eski kuşağın eksik ve yanlışlarını gördüğü seçenek, üretmek aynen yaşamak zorunda kalmadığı; koşulları zorladığı bir yaşamdır. Demokrasi, insan hakları, insan ilişkileri ve bilim alanlarında daha ileri bir yaşamdır. İnsanların 'insan' olarak beklentilerinin yanıtlandığı, aklın ve düşüncenin egemen olduğu bir yaşamdır. Tüm bunlar, bir çırpıda ve salt eleştirel düşünme eğitimi ile gerçekleştiremeyecek de olsa, eleştirel düşünme eğitiminin ciddi katkıları olacağı yadsınamaz."

Türk Milli Eğitimi Bakanlığı'nın genel amaçlarından birisi; öğrencileri ilgi, istidat ve kabiliyetlerini geliştirerek gerekli, bilgi, beceri, davranışlar ve birlikte iş görme alışkanlığı kazandırmak suretiyle hayata hazırlamak ve onların, kendilerini mutlu kılacak ve toplumun mutluluğuna katkıda bulunacak bir meslek sahibi olmalarını sağlamaktır. Böylece bir yandan Türk vatandaşlarının ve Türk toplumunun refah ve mutluluğunu artırmak; öte yandan milli birlik ve bütünlük içinde iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı desteklemek ve hızlandırmak ve nihayet Türk Milletini çağdaş uygarlığın yapıcı, yaratıcı, seçkin bir ortağı yapmaktır (Özbay, 2006: 34).

III. TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI EĞİTİMİNDE ELEŞTİREL DÜŞÜNME

Türk Edebiyatı ve Dil ve Anlatım dersleri 2005 yılında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan yeni programla uygulanmaya başlanmıştır. Daha önce Türk Dili ve Edebiyatı olarak geçen bu ders, artık iki ayrı ders olarak işlenmektedir.

Türk Edebiyatı, Dil ve Anlatım dersleri öğrencilerin Türk dilini güzel konuşabilmeleri, ana dillerinde kendilerini ifade etme becerisini kazanmalarını sağlamaktadır. Edebiyat dersleri gençlerin hayal güçlerinin geniş olmasını, yaratıcılıklarının artmasını sağlamakla birlikte empati kurabilmelerini, hayata farklı açılardan bakabilmelerini de sağlamaktadır.

Edebiyat; ahlâk oluşturmanın yanında, güzel sanatların da bir kolu olduğu için, estetik yaratıcılığı temel alan bir anlayışı da sergilemektedir. Estetik, güzelliğin felsefesi demektir (Cemiloğlu, 2003:19). “Edebiyat; olay, düşünce, duygu ve imajların dil aracılığı ile biçimlendirilmesi sanatı, yazın, literatür” olarak tanımlanmaktadır (TDK, 1998:670).

Türk Edebiyatı Programı'nın (2005) hareket noktası; ilköğretim okulunu bitirmiş, kendisini yazılı ve sözlü olarak ifade edebilen öğrencilerin düzeyleridir. Orta öğretimde dört yıl boyunca okutulan Türk Edebiyatı dersiyle; özel uzmanlık alanı istemeyen her türlü metni, yazıldığı dönemin zihniyetiyle ilişkilendirerek anlayıp değerlendirebilen öğrenciler yetiştirilmek istenmiştir. Başta sanat metinleri olmak üzere, her türlü metni yapı, tema, dil ve anlatım, anlam ve gelenek bakımlarından inceleyip çözümleyen ve yorumlayabilen; ayrıca benzer ve farklı metinleri birbiriyle karşılaştırıp bunlardan sonuçlar çıkarabilen öğrencilerin yetiştirilmesi hedeflenmiştir. Öğrencilere edebî metinler aracılığıyla estetik zevk kazandırmak amaçlanmıştır.

Türk Edebiyatı Programı'nın (MEB, 2005) amacı; liseyi bitiren öğrencilerin Türkçe ile sanat eseri ortaya koyabilecek, gündelik hayatla ilgili her türlü yazışmaları yapabilecek becerileri kazanmaları; Türkçe ile yazılmış ilmî ve felsefî yazıları anlayıp değerlendirme olgunluğuna kavuşmaları, sanat metinlerini inceleyip onları yorumlayabilecek seviyeye ulaşmalarıdır.

Edebiyat eğitiminde metnin esas alınması ve çözümlenmesi Milli Eğitim Bakanlığı yetkililerince Cumhuriyetin ilk yıllarından beri uygulanmak istenmiştir. Programın hazırlanmasında bu önerilerin arkasındaki düşünce ve istek ön planda tutulmuştur. Daha önceki edebiyat programlarının hiçbirinde ünite esas alınmamıştır. Devir ve kişiler ile konu başlıkları bölümler halinde listelenerek verilmiştir. Türk Edebiyatı Programı'nda ise her sınıfta üzerinde durulacak üniteler belirlenmiştir. Ünite adı verilen birimler çevresinde, hangi beceri ve anlayışın nerede, niçin ve nasıl kazandırılacağı soruları ele alınmıştır (MEB, 2005:8-9).

Yeni hazırlanan programın eski programdan farklı olmasına ve öğrenci merkezli olmasına özen gösterilmiştir. Eleştirel düşünebilen, yaratıcı, iletişim becerisi olan, araştırma-sorgulama becerisi yüksek, problemlere yapıcı yaklaşabilen, karar verme becerisi yüksek, bilgi kullanma becerisine sahip, Türkçeyi doğru, etkili ve güzel kullanabilen ve sanat eserinden zevk alabilen bireylerin yetiştirilmesi amaçlanmıştır.

Edebî metinler, sanat zevki ve anlayışıyla kültür değerlerini hayatın gerçekliğinden hareketle somutlaştırmaktadır. Edebî metinler insanın zevkinin gelişmesine ve mensubu bulunduğu toplumun değerlerini benimsemesine hizmet etmektedir. İşte bu nedenle edebiyat eğitimi; estetik zevkin gelişmesi, kültürel değerlerin somut olarak ifadesi ve yorumlanması, sürdürülen hayatın farklı bir dikkat ve duyarlılıkla dile getirilmesi bakımlarından son derece önemlidir (MEB, 2005:7).

Türk Edebiyatı Programı'nda eleştirel düşünme becerisinin kazandırılmasına yönelik etkinlikler yer almıştır. Eleştirel düşünme becerisinin, kuşku temelli sorgulayıcı bir yaklaşımla konulara bakma, yorum yapma ve karar vermeyi kapsadığı belirtilmiştir. Bu üst becerinin sebep sonuç ilişkilerini bulma, ayrıntılarda benzerlik ve farklılıkları yakalama, çeşitli ölçütleri kullanarak sıralama yapma, verilen bilgilerin kabul edilebilirliğini, geçerliliğini belirleme, analiz etme, değerlendirme, anlamlandırma, çıkarımda bulunma gibi alt becerileri bulunmaktadır. Bu beceriler metinleri çözümlenme, anlama ve yorumlama çalışmalarında kullanılmaktadır (MEB, 2005:192).

Programda yer alan eleştirel düşünme alt becerileri elli beş maddeden oluşmaktadır. Öğrencilerin metni oluşturan öğeleri birbiriyle ilişkilendirmesi, metni oluşturan öğeleri karşılaştırması, metnin yazılış amacını açıklaması, metnin hedef kitleye uygunluğunu değerlendirmesi sağlanmaktadır. Böylece öğrenciler metni yüzeysel değerlendirmemiş olacaktır. Ayrıca metinlerin anlaşılması da sağlanmış olacaktır. Öğrencilerin metnin yazılış amacını eleştirmesi, metnin dönemini temsil gücünü sorgulaması, yazarın başarısını sorgulaması, yazarın yazma amacını tartışması diğer eleştirel düşünme becerilerindedir.

Öğrenciler metne ilgi duyma nedenlerini açıklamaktadırlar. Metni yorumlayıp sonuç çıkarmaktadırlar. Yazarın bakış açısını sorgulayarak metindeki ifadelerin kesin olup olmadığını tartışmaktadırlar. Biçim olarak da metin sorgulanmaktadır. Öğrenciler metnin düzenlenişini değerlendirmektedirler. Kurmaca metindeki gerçeklikle, yaşanan gerçekliği karşılaştırmaktadırlar. Metindeki olay örgüsünün oluşumunu belirlemektedirler. Olaya dayalı metinlerde temayı belirlemektedirler. Öğrenciler metni kendilerine göre yorumlayabilmelilerdir. Metinler yazıldıkları dönemlerin kültür yapısını yansıtabilmektedir. Öğrenciler yazıldığı dönemin kültür yapısıyla metin arasında ilişki kurabilmelidir.

Metnin düşünce yapısını oluşturan öğelerin ayrılması, metnin temasının bulunması, tema ile yaşanan gerçekliğin karşılaştırılması, tema konusunda öğrencilerin kendi düşüncelerini aktarması eleştirel düşünme becerilerindedir. Tartışılan bir kavramın doğruluğu üzerinde öğrencilerin kendi düşüncelerini aktarması, tartışılan kavramın olumlu ve olumsuz yönlerinin ortaya konulması, tartışılan konu üzerine uzman görüşlerinin aktarılması, metni meydana getiren farklı öğelerin bir bütün oluşturduğunun belirlenmesi de önem taşımaktadır. Temayı destekleyen düşüncelerin olumlu veya olumsuz yönlerinin açıklanması, temel düşünceleri destekleyen yardımcı düşüncelerin doğruluğunun tartışılması, metindeki düşüncelerin nasıl organize edildiğinin tartışılması, yazarın metni nesnelleştirme yönteminin tartışılması programda yer alan eleştirel düşünme alt becerilerindedir.

Edebiyat derslerinde tartışmalara yer verilmesi eleştirel düşünme becerisinin kazandırılmasında etkili olacaktır. Ancak tartışmalar yapıcı olmalı, öğrenciler fikirlerini savunurken karşılarındaki farklı düşünceleri de dinlemeyi bilmelilerdir. Öğrenciler edebiyat derslerinde metni oluşturan geleneği değerlendirmektedir, metnin dilini değerlendirmektedir. Sosyal hayatın metne yansıtış biçimini tartışmakta, metnin yazarının toplumu etkileme derecesini tartışmaktadır. Metnin dilini edebî kılan özellikleri açıklamakta, metnin döneminin kültürüyle ilişkisini değerlendirmektedir. Gündelik hayata ait gerçekliğin nasıl değiştirildiğini açıklamaktadır. Metnin temasının evrensel olup olmadığını tartışmaktadır. Anlatıcının anlattıklarının inandırıcı olup olmadığını değerlendirmektedir (MEB, 2005:195).

Türk Edebiyatı derslerinde eleştirel düşünme becerisinin kazandırılmasına yönelik çalışmalardan birisi makale eleştirisidir. Bir makale düşünce, niyet ve mesaj olarak değişik açılardan eleştirilebilmektedir. Edebiyat derslerinde makalenin şekil açısından eleştirisi yapılabilir. Şekil açısından eleştiri sunum, organizasyon, akıcılık, okunabilirlik, uygun uzunluk, imla heceleme ve yazarın amacı açısından eleştirilebilmektedir. İçerik açısından makalenin eleştirisi yapılabilir. Yazarın düşünce, kanıt ve çıkarsamaları mantıksal ilişkililik, olgusalılık, koşullara uygunluk ve verilerin sağlamlığı açısından analiz edilebilmektedir. Yazı duyuşsal açıdan ele alınarak okuyucuda uyandırdığı duygu, betimlemelerin canlılığı gibi noktalardan da değerlendirilebilmektedir. Mecazi açıdan ise; makale mecaz ve anlamların görsel çağrışımları açısından değerlendirilebilmektedir (Özden, 1999:113).

Türk Edebiyatı dersleri öğrencilerin etkin olarak katılabileceği, düşüncelerini ifade edebileceği, tartışabileceği, yorum yapabileceği bir derstir. Edebiyat derslerinde geçmiş dönemde yaşanan konulardan günümüzün güncel olaylarına kadar pek çok konu ele alınabilmektedir. Böylesine geniş bir alana yayılan edebiyat derslerinde eleştirel düşünme becerisinin kazandırılması da uygun yöntemler kullanıldığı zaman gerçekleşebilecektir.

Öğrencilere günlük hayatta karşılaştıkları önyargı, varsayım ve kandırmacılıkları tanımada yardımcı olmak için değerlendirme açısından eleştirel düşünme etkinlikleri uygulanabilir. Medya, reklamlar, politik mesajlar, televizyon programları ve filmler eleştirel bakış açısıyla değerlendirilir. Değerlendirme yeterliği kazandırmak için müfredata içerik ve yöntem olarak eklenebilecek eleştirel düşünme becerileri şöyle sıralanabilir:

- 1-Konuşmacının gözlemlerinin doğruluğunu takdir etme.
- 2-Bir kaynaktaki önyargıları tanıma.
- 3-Yazar veya konuşmacının yeterliliğini takdir etme.
- 4-Yazarın kendisiyle ve verilerle tutarlılığını takdir etme.
- 5-Yazar veya konuşmacının verilerinin güncelliğini takdir etme.
- 6-Birinci el ve ikinci el verileri ayırt etme.
- 7-İddiaların akıl yürütmeye mi yoksa kanıtlara mı dayandığını tanımlama.
- 8-İddiaların eksik kalan kısımlarını tanımlama.
- 9-Çıkarsamaları değerlendirme.
- 10-Sonuçların uygunluğunu değerlendirme.

- 11-İtirazların haklı veya haksızlığını idrak etme.
- 12-Mantıksal çıkarım silsilesini takip etme.
- 13-Bilgilerin geçerlik ve güvenilirliğini kontrol etme.
- 14-Bir iddiaya dayanak olan nedenleri değerlendirme.
- 15-Akıl yürütmedeki boşluk ve tutarsızlıkları görme (Özden, 1999:112-114).

Eğitim gören birey bir olaya farklı yönlerden bakmayı başarabilmelidir. Yanlışlarının farkına varabilmeli, bunları düzeltebilmek için çaba harcamaya istekli olmalıdır. Her gelen günde bir önceki güne göre kendimizi yenilemiş olmamız gerekmektedir. Kendisini geliştirmeyen bir kimsenin yaşamını verimli sürdürmesi mümkün değildir. Olumlu yönde gelişmeye çalışan kişi hem kendisine hem de topluma fayda sağlayabilecektir.

Eleştirel düşünmenin amacı, her konuda bilimin aydınlığını topluma sunmaktır. Günümüzde daha da karmaşıklaşan toplumsal oluşumlarla ilgili sorular sormak yalnızca akademik kurumlara ya da bazı özel çıkar gruplarına bırakılmayacak kadar önemlidir. Her yurttaş, kendisini ilgilendiren kararları araştırıp sorgulamalıdır. Eğitim kurumlarından öğrencilerin sorunlara eleştirel olarak bakabilmesini sağlayabilecek eğitim yöntemleri uygulamasının takip edilmesi önem taşımaktadır (Özdemir, 2008:23).

Problem çözmede eleştirel düşünme yöntemi kullanılırken, öğrencilere öğretilmesi gereken en önemli şey hiç bir problemin tek çözümünün olmadığı, her zaman alternatiflerin olabileceğidir. Problem çözme olarak eleştirel düşünme sonuca ulaşmada kullanılan kriterler, alternatifleri seçme olarak tanımlanmaktadır (Özden, 1999: 114).

Öztürk'e göre (2001:8-10); insan gücü ile eğitim arasındaki etkileşimin yolu müfredat programlarından geçmektedir. Uygulama, inceleme ve araştırmadan uzak, masa başı programlarıyla eğitimin kendinden bekleneni sağlaması mümkün değildir. Programların insan gücü niteliklerini belirleyen meslek standartlarına göre oluşturulması ve teknolojik gelişmelere göre sürekli geliştirilmesi gerekmektedir. Mezuniyet sonrası verilen diploma, işe alınırken bir fonksiyona sahip değilse, eğitimin iş hayatına, ekonomik talebe göre düzenlenmediğini, toplumsal gerçeklerden uzak, hayali, soyut bilgi ve sloganlarla dolu bir program olduğunun anlaşılması gerekmektedir. Günümüzde bilim ve teknolojide görülen gelişmeler, toplumları ve eğitim sistemlerini etkileyen, onun değişmesini zorlayan en önemli faktördür. Değişim, sadece insanın hayat şartlarıyla sınırlı kalmamaktadır. Onun düşünce yapısını ve iş hayatını da etkilemektedir. Bu nedenle gençlerin bu değişime uyum sağlayacak, katkıda bulunacak şekilde geliştirilmesi gerekmektedir. Sanayi toplumu bilgi toplumuna dönüşmüştür. Bu nedenle hem eğitim programlarının ihtiyaçlara göre çeşitlenmesi, hem de eğitim programlarının ve eğitim araçlarının sürekli olarak yenilenmesi gerekmektedir.

Çelik'in (2010) yapmış olduğu araştırmanın sonuçlarına göre; Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenlerinin 9. sınıf Türk Edebiyatı Programı'ndaki eleştirel düşünme yeterlilikleri ile eleştirel düşünmeyle ilgili eğitim almaları arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Eleştirel düşünme eğitimi alan öğretmenler programın bu boyutunu daha iyi uygulayabileceklerdir. Öğretmenlerin kendilerini geliştirmeleri

gerekmektedir. Bu nedenle konferanslar, seminerler düzenlenmelidir. Öğretmenler kendilerini yetersiz gördükleri konularda eğitim almalıdırlar.

Dil ve edebiyat öğretiminde, XX. Yüzyılda iletişim, dil bilim, anlam bilim ve yorum bilim alanlarında ulaşılan düşünce ve gerçekleştirilen çalışmalardan yararlanılarak; Türkçenin kullanımı esnasında kazandığı ve kazanabileceği her türlü değer ve özelliği öğrencilere beceri düzeyinde kazandırmak amacıyla, “Edebiyat Programı” yanında “Dil ve Anlatım Programı”nın da olması gerektiği düşüncesine varılmıştır.

Kişinin zihinsel gelişim sürecinde dinleme, okuma, konuşma ve yazma becerileriyle kültürel kimliğin oluşması ve zenginleşmesine, bireyin kendisini yazılı olarak kolay, doğru ve güzel ifade etmesine zemin hazırlamak düşüncesiyle dil ve anlatım üzerinde durmak gerekmektedir. Dil ve Anlatım dersine ihtiyaç duyulmasının sebebi; dilin her düzeyde ve bağlamdaki kullanımını kavratmanın, özelliklerini sezdirmenin önemidir. Konuşulan ve yazılan dilin anlamı, sesi, görünüşü, çağrışım değeri ve kurallarıyla bir sistem olduğu, bu sistemdeki öğelerin kullanım esnasında yeni değerler ve anlamlar kazandığı, her düzeydeki dil göstergesi ve dil birliklerinin şekil ve anlam olmak üzere iki yönü bulunduğu; ancak bunları birbirinden ayırmanın imkânsız olduğu gibi hususlar programın temel hareket noktası durumundadır (MEB, 2005:9-12).

Anadilini iyi bilen gençler kendilerini ifade ederken zorlanmayacaklardır. Yeni bir dili öğrenirken de güçlük çekmeyeceklerdir. Türk Edebiyatı ve Dil ve Anlatım derslerinde başarılı olan öğrenciler, daha sosyal ve kendilerine güvenen bireyler olarak yetişecektir.

IV. SONUÇ

Eleştirel düşünme daha iyi bir yaşam için her bireyin kazanması gereken bir beceridir. Eleştirel düşünme becerisini kazanmamış bireyler, olaylara tek yönlü bakacaklardır. Yanlış düşüncelerini değiştirmekte zorlanacaklardır.

2005 yılında uygulanmaya başlanan Türk Edebiyatı Programı eleştirel düşünme becerisinin öğrencilere kazandırılması açısından olumlu bir gelişmedir. Yeni programda eleştirel düşünme yeteneğini kazandırmaya yönelik etkinlikler bulunmaktadır. Öğrenci merkezli bir eğitim hedeflenmiştir.

Türk Edebiyatı dersleri öğrencilerin kendilerini ifade etmelerinde onlara yardımcı olan, dil becerilerini geliştiren bir ders olması açısından önem taşımaktadır. Eleştirel düşünme becerisinin kazandırılmasına Türk Edebiyatı derslerindeki etkinlikler zemin oluşturabilecektir. Yeni programda eleştirel düşünme becerisinin kazandırılmasına önem verildiği görülmektedir.

Gençlerin sosyal becerilerinin gelişmesini ve yorum yapabilmesini amaçlayan Türk Edebiyatı derslerinde öğrencilerin derse gözlenebilir biçimde aktif bir şekilde katılması önem taşımaktadır. Bu yolla öğretmen öğrencilerinin davranışlarını kolaylıkla değerlendirebilmektedir. Gençlerin tutum ve davranışlarındaki gelişmeleri gözlemleyebilmektedir. Bunun için öğrencilerin güvenle düşüncelerini açıklayabilecekleri bir ortam sağlanmalıdır.

Ülkemizde ve dünyada yapılan çalışmalar eleştirel düşünme becerisini

kazanmanın önemini göstermektedir. Ancak Türk Edebiyatı derslerinde eleştirel düşünme becerisine yönelik yapılan çalışmaların sayısı artmalıdır. Böylece yeni programdaki eksiklikler tespit edilebilecektir. Yapılabilecek yeni çalışmalar, etkinlikler ve yöntemler belirlenebilecektir.

Öğrenciler eleştirel düşünme yeteneğine sahip ve iyi birer gözlemci olarak yetişmelidir. Yaratıcı olmalıdırlar. Bu nedenle her derste farklı yöntemler denenmelidir ve birbirini tekrar eden, ezberci ders ortamlarından uzak durulması gerekmektedir. Kendisini doğru şekilde ifade edebilen gençlerin yetişmesi gerekmektedir.

Yeni programda (MEB, 2005) eleştirel düşünme becerisinin kazandırılması için elli beş alt becerinin belirlenmiş olduğu görülmektedir. Metni oluşturan öğeleri birbiriyle ilişkilendirme, metni oluşturan öğeleri karşılaştırma, metnin yazılış amacını açıklama gibi metin üzerinden yapılacak olan çalışmalar bulunmaktadır. Tartışılan bir kavramın doğruluğu üzerinde kendi düşüncelerini aktarma, tartışılan kavramın olumlu ve olumsuz yönlerini ortaya koyma gibi tartışma ortamı oluşturmaya yönelik alt becerilere yer verilmiştir. Tema üzerinde uygulanabilecek eleştirel düşünme alt becerileri ve günlük olaylarla metinler üzerinde karşılaştırma yapma çalışmaları bulunmaktadır. Programda yer alan Kitap Okuma Öz Değerlendirme Ölçeği, Öğrenci Ürün Dosyası, Grup Değerlendirme, Düşünce Yazıları Okuma ve Değerlendirme, Şiir Kitabı Okuma, 12. Sınıf Olay Çevresinde Oluşan Metinleri Değerlendirme gibi çalışmalar eleştirel düşünme becerisinin kazandırılmasına yardımcı olacaktır. Yaptığımız çalışma sonucunda yeni programda eleştirel düşünme becerisine yeterli düzeyde yer verildiği tespit edilmiştir.

Yapılan çalışmalar eleştirel düşünme becerisinin kazandırılması gerektiği ve böylece bireylerin hayata bakışının da değişeceği görüşünde birleşmektedir. Eğitimdeki yenileşme hareketleri için eleştirel düşünme, yaratıcılık, problem çözme gibi becerilerin kazandırılması önem taşımaktadır. Türk Edebiyatı dersleri de eleştirel düşünme becerisinin kazandırılmasında önemli bir işleve sahiptir. Eleştirmek ve eleştirilmek insanın doğruyu arama yolunda önemli adımlarıdır. Yeter ki bu bakış açısına sahip olalım ve kendimizi sınırlandıran bağlardan kurtulmayı öğrenebilelim. Bu cesareti kazanmamızda bize destek olacak Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenlerine de büyük görev düşmektedir.

KAYNAKÇA

- AKAR, Cüneyt. (2007), *İlköğretim Öğrencilerinde Eleştirel Düşünme Becerileri*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- AKAR, Ülkü. (2007), *Öğretmen Adaylarının Bilimsel Süreç Becerileri ve Eleştirel Düşünme Beceri Düzeyleri Arasındaki İlişki*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar.
- AKBIYIK, Cenk. (2002), *Eleştirel Düşünme Eğilimleri ve Akademik Başarı*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- ALKAYA, Fatma. (2006), *Eleştirel Düşünme Becerilerini Temel Alan Fen Bilgisi Öğretiminin Öğrencilerin Akademik Başarılarına Etkisi*, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hatay.

- ARAL, Hakan. (2005), *Devlet ve Özel Ortaöğretim Okullarında Öğretim Gören Öğrencilerin Eleştirel Düşünme Becerileri*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.
- AYBEK, Birsnel. (2006), *Konu ve Beceri Temelli Eleştirel Düşünme Öğretiminin Öğretmen Adaylarının Eleştirel Düşünme Eğilimi ve Düzeyine Etkisi*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Adana.
- BİNBAŞIOĞLU, Cavit. (1976), *Öğrenme Psikolojisi*, Binbaşoğlu Yayınevi, Ankara.
- BİRİNCİ, Esra. (2008), *Materyal Tasarımı ve Geliştirilmesinde Proje Tabanlı Öğrenmenin Kullanılmasının Öğretmen Adaylarının Eleştirel Düşünme, Yaratıcı Düşünme ve Bilimsel Süreç Becerilerine Etkisi*, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak.
- BOGHOSSIAN, Peter. (2006) "Socratic Pedagogy. Critical Thinking, and Inmate Education", *The Journal of Correctional Education*, Vol. 57, No. 1, pp. 42-60.
- CEMİLOĞLU, Mustafa. (2003), *Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimi*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- CENGİZ, Eylem Gökçe. (2004), *Üniversite Öğrencilerine Yönelik Eleştirel Düşünme Etkinliklerinin Eleştirel Düşünme Eğilimi ve Becerileri Açısından Değerlendirilmesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- CHERUBİNİ, Lorenzo. (2009), "Exploring Prospective Teachers' Critical Thinking: Case-based Pedagogy and The Standards of Professional Practice", *Teaching and Teacher Education*, No. 25, pp. 228-234.
- ÇEKİÇ, Sevim. (2007), *Matematik Öğretmenliği Lisans Öğrencilerinin Eleştirel Düşünme Gücü Düzeylerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- ÇELİK, Gamze. (2010), *9. Sınıf Türk Edebiyatı Öğretim Programı'nın Eleştirel Düşünme Açısından Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale.
- DEMİR, Mehmet Kaan (2006), *İlköğretim Dördüncü ve Beşinci Sınıf Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Derslerinde Eleştirel Düşünme Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- GELDER, Tim Van. (2005), "Teaching Critical Thinking: Some Lessons from Cognitive Science", *College Teaching*, Vol. 53, pp. 41-46.
- GROSSER, M.M. ve LOMBARD, B.J.J. (2008), "The Relationship Between Culture and The Development of Critical Thinking Abilities of Prospective Teachers", *Teaching and Teacher Education*, No. 24, pp. 1364-1375.
- GÜLVEREN, Hakan. (2007), *Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Eleştirel Düşünme Becerileri ve Bu Becerileri Etkileyen Eleştirel Düşünme Faktörleri*, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.
- GÜZEL, Sibel. (2005), *Eleştirel Düşünme Becerilerini Temele Alan İlköğretim 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretiminin Öğrenme Ürünlerine Etkisi*, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hatay.
- KALOÇ, Raziye. (2005), *Ortaöğretim Kurumu Öğrencilerinin Eleştirel Düşünme Becerileri ve Eleştirel Düşünme Becerilerini Etkileyen Etmenler*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- KARADENİZ, Abdülkerim. (2006), *Liselerde Eleştirel Düşünme Eğitimi*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

- KOÇ, Canan. (2007), *Aktif Öğrenmenin Okuduğunu Anlama, Eleştirel Düşünme ve Sınıf İçi Etkileşim Üzerindeki Etkileri*, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.
- KURNAZ, Ahmet. (2007), *İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Beceri ve İçerik Temelli Eleştirel Düşünme Öğretiminin Öğrencilerin Eleştirel Düşünme Becerileri, Erişi ve Tutumlarına Etkisi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya.
- KÜÇÜK, Gülseren. (2007), *Aday Öğretmenlerin Eleştirel Düşünme Eğilimleri İle Duygusal Zekâ Düzeyleri Arasındaki İlişki*, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bolu.
- KÜRÜM, Dilruba. (2002), *Öğretmen Adaylarının Eleştirel Düşünme Gücü*, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.
- MCKENDREE, Jean; SMALL, Carol ve STENNING, Keith. (2002), “The Role of Representation in Teaching and Learning Critical Thinking”, *Educational Review*, Vol. 54, No:1, pp. 57-66.
- MEB. (2005), *Dil ve Anlatım 9., 10., 11., 12. Sınıflar Öğretim Programı*, MEB Yayınları, Ankara.
- MEB. (2005), *Ortaöğretim Türk Edebiyatı Dersi 9., 10., 11., 12. Sınıflar Öğretim Programı*, Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, Ankara.
- MUNZUR, Fatma. (1999), *Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitaplarında Eleştirel Düşünme Eğitimi Üzerine Bir Değerlendirme (Edebiyat 1 ve 2 Örnekleri)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- ÖNER, Serdal. (1999), *İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Kubaşık Öğrenme Yönteminin Eleştirel Düşünme ve Akademik Başarıya Etkisi*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana.
- ÖZBAY, Murat. (2006), *Türkçe Özel Öğretim Yöntemleri*, Öncü Basımevi, Ankara.
- ÖZCAN, Gülsen. (2007), *Problem Çözme Yönteminin Eleştirel Düşünme ve Erişmeye Etkisi*, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bolu.
- ÖZDEN, Yüksel. (1999), *Öğrenme ve Öğretme*, Pegem Yayıncılık, Ankara.
- ÖZDEMİR, Orhan. (2008), *Eleştirel Düşünme*, Kriter Yayınları, İstanbul.
- ÖZTÜRK, Hüseyin. (2001) *Belçika'da ve Türkiye'de Zorunlu Eğitim*, Nobel Yayın, Ankara.
- PITHERS, R.T. ve SODEN, Rebecca. (2000), “Critical Thinking In Education: A Review”, *Educational Research*, Vol. 42, No.3, pp. 237-249.
- SABAN, Ahmet. (2004), *Öğrenme Öğretme Süreci, Yeni Teori ve Yaklaşımlar*, Nobel Yayın, Ankara.
- SEFEROĞLU, S. Sadi ve AKBIYIK, Cenk. (2006), “Eleştirel Düşünme ve Öğretimi”, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 30, 193-200.
- ŞAHİNEL, Semih. (2002), *Eleştirel Düşünme*, Pegem Yayıncılık, Ankara.
- TDK. (1998), *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, No. 549, Ankara.
- YAĞCI, Rojda. (2008), *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Eleştirel Düşünme: İlköğretim 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretiminde, Öğretmenlerin Eleştirel Düşünme Becerilerini Geliştirmek İçin Uyguladıkları Etkinliklerin Değerlendirilmesi*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana.
- YILDIRIM, Asiye Çıgır. (2005), *Türkçe ve Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenlerinin Eleştirel Düşünme Becerilerinin İncelenmesi*, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak.
- YILDIRIM, Ramazan. (2003), *Öğrenmeyi Öğrenme*, Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- ZAYIF, Kezban. (2008), *Öğretmen Adaylarının Eleştirel Düşünme Eğilimleri*, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bolu.